

## १. माणिक बंडूजी ब्रम्हभट ते वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज : एक जीवनप्रवास

डॉ. प्रवीण व. काळे

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, आर्वी, ता. आर्वी, जि. वर्धा.

संतकृपा झाली। इमारत फळा आली।।

या प्रमाणे वैशाख शुद्ध नवमीला दिनांक 30/4/1909 ला शुकवारी प्रातःकाळी नभोमंडळी खुप मोठा तारा तुटला व अरुणोदयी जगला प्रकाश देणारे हे माणिक उदयास आले. बाळाची सर्व लक्षणं अवतारी पुरुषाची. शामलकांती, कुंतल केश, धाफेकळी प्रमाणे नाक उंच कपाळ लांब लांब हातपाय, शंख, चक्र, गदा, पट्ट आदि कर-पदी शुभचिन्ह असे दैवीगुण संपन्न तेजास वाळ जन्माला आले, त्याच दिवसी एक मोठी आश्चर्यकारक घटना घडली. या दिव्य अवताराने निसर्गाला उत्साह झाला वान्याने आपला उत्साह वादळात रुपांतरीत करून बंडोजीचे घरावरील तूणाच्छादित छप्पर पार उडून नेले. महाराज नेहमी विनोदाने म्हणायचे अरे मी जन्माला आलो तेव्हापासून माझा प्रवास सुरु झाला.

पैदा हुआ इस देह मे, सारा उडा घरवार है।

आयी हवा उस वक्त ही बन्धन से बंडा पार है।

माँ बाप कहते थे हमे तेरे कदम नही स्थीर है।

पैदाहि होने से लगी, तेरे पिछे फिर-फिर है।

या घटनेमुळे त्याच्या आईला आपल्या बाळाला दुसरीकडे न्यावे लागले. यावलीची जमिन डेरे पडणारी असल्याने विंचू सापाचा वावर घेत होता. रात्री चांदणे व दिवसा सूर्य या सृष्टीचे दर्शन त्यांना होत होते. त्यामुळे सृष्टीसी समभाव वागावे अशा प्रकारची दृष्टी महाराजाची झालेली दिसून येते. हे तुझ घर नसून विश्व हे तुझ घर आहे. असे संचित सूचक दृष्य असावे कोठे कधीही न लपणारे माणिक स्वभावतः उजेडात आले. आडकौजी बाबाच्या कृपाप्रसादाने तुकडोजी महाराजाचा जन्म झाला असे दिसून येते. माणिकास वरखेडला आणून समर्थचरणावर समर्पित केले. महाराज भविष्य जीवनाचा आधार म्हणून पाहु लागले.

बाल माणिक चंद्रकलेप्रमाणे वाढत होता. पाळण्यातून लोथणे, वरच पाहणे कधी रुसणे, तर हसणे खूप रडणे खोडया करणे याच कारणानी तीने त्याला जात्याला बांधून काम कष्ट लागली. पण हा जात्यासह बाहेर आला जरी शरीराने कृप असला तरी नदीवर जाणे, पोहणे वाळूपासून पीड तयार करणे, गठ मंदिर, हिंडणे, अशा प्रकारची बाल क्रीडा सुरु झाली. यातच ते ईश्वर भक्तीत समान झालेले दिसून येते. पण आपला मुलगा कुष आहे. तो चांगला दिसावा यासाठी मंजूळा माता दुसऱ्यावाईला विचारते माझा मुलगा चांगला कसा दिसेल आईचे प्रेम म्हणून त्याला दिळयाचा लेप लावा चांगला दिसेल आईचे प्रेम म्हणून सर्वअंगाला लेप लावला जातो अंग सुजते व वेदना होतात पण मात्र आपल्याला दुःख झाले तरी चालेल पण मातेला दुःख होवू नये असे त्यांना वाटते. वडीलाचा व्यवसाय गुळाचा



घोटाचे पूर्तीकरिता वेळ जाऊ नये म्हणून रानातील कंद मुळे, बेल, फळे उद्युक्त्याने जे मिळेल त्यावर उदरनिर्वाह करणे सुरु झाले जवळ जवळ तीन वर्षांचा काळ लोटला पण तुकड्या वूढे दिसला नाही त्यामुळे आई वडील चळवळ होते पण लोक सामाज्ये तुकड्याला वाचवणे खालले आई वडीलांचा आकोश सुरु झाला पण वनात शोध घेतला असता ते दोन वाघाबरोबर खळत असतांना दिसले,

अस्पृश्यता संपूर्ण तारखेड येथे हरिशचंद्र पाटलाकडे कार्यक्रमात प्रगट झाले. मुंगळेकर महाराज यांनी म्हटले भगवान कृष्ण आले आहे तेथूनच तुकड्याचे तुकडोजी झाले. सन 1930 पासून महाराजांनी शिस्त लावली. विगुर ते चांदा या मागासलेल्या लोकात प्रेमाचे नाते जोडले. 1923 ला बाल माणिक समाज स्थापन केला. त्यातूनच पुढे जबाबदार कार्यकर्ते निर्माण झाले अस्पृश्योच्चार, सामुहिक प्रार्थना, बलीदान वदी बलवान संगठन इत्यादी गोष्टींचा प्रचार खेड्यात होता. न गूतो न भविष्य सालवडींचा यज्ञ संपन्न झाला. 30 व 31 मार्च 1936 ला महाराजांनी महात्मा गांधी यांची भेट घेतली. अशी दोन महात्म्यांची प्रथम अपूर्व भेट होती. 1935 ला मौझरीत श्री गुरुदेव धर्म सेवाश्रमाची स्थापना झाली. ते एका झोपडीपासून याच झोपडीतून महाराजांनी स्वातंत्र्याची ज्योत पेटवली व लोकांच्या मनात राष्ट्रप्रेम औत्तापोत भरल्या गेले. 1941 ला हजारो स्वयंसेवकांना तलवारीचे प्रशिक्षण दिले. आम्ही हिराक नाही अहिसेचे आम्ही पुजारी आहोत. राष्ट्र जागवण्याचे काम केले

झाड झडुले शस्त्र दानेने भक्त वनेगी सेना।

पत्थर सारे वॉब वनेगे. नाव लगेगी किनारे।

कांती कशी करायची आता काम करायचे इत्यादी योजना गुप्त वरखेड येथे होत होत्या सर्व विशतमरं म बुद्धाची 2500 जयंती साजरी होत असतांना महाराजांनी म. बुद्धाची श्रमपुष्पांती पुजा केली. गाडगेबाबा व तुकडोजी महाराज समाजाचे हृदय अनेद जोडी होती. बाबांचे अंतिम दर्शन घेवून गाडगेबाबांच्या चितेला अग्नी दिली. 58 वर्षांचे संपूर्ण आयुष्य घंदनाप्रमाणे जनसेवेत वेचले त्यात 65-70 ग्रंथाची निर्मिती केली. महाराजांचे जीवन म्हणजे मानवसेवा अखंड महायज्ञ स्वातंत्र्य लढा युद्ध अ.भा.साधुना संघटीत करणे अशी अद्वितीय कामगिरी महाराजांनी केली.

मदिरी बैसोनि नाक दाबावे। त्यापेक्षा नागांचे काटे उचलावे।

दुःखितासि प्रेमे पाणी पाजावे। हे श्रेष्ठ तीर्थस्थाहूनि।

असे खडे बोल या ग्रामगीतेत सर्वत्र दिसून येते हाच तिचा विशेष आहे. तुकडोजी महाराजांनी आपली खेडी किती बारकाईने पाहिली होती. नव्या जुन्या सामाजिक रोगाचे सुक्ष्मतेने अध्ययन केले. ग्रामजीवनाला नवे व चांगले वळण लावण्याचे काम केले पण हा वळण लावणारा सूर्य 11/10/1968 ला पाच वाजता ब्रम्हांडी प्राणनिरोधन करून निजानंदी स्थिर झाले नव्या युगाचा निर्माता अनंतात विलीन झाला. कापूराची वाती उजळल्या ज्योती ठाईच समाप्ती झाली. कर्पूर देह जळाला राष्ट्रसंत अमर है च्या गगनभेदी घोषणांनी गैरवी झाली.

इस लोक की यात्रा हमारी, सफलासे हो गयी।

इच्छा अनिच्छा कुछ नहीं... गुरुदेव की मर्जी रही।

संदर्भ ग्रंथ

१. ग्रामगीता - राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज

ने त्यांना चांदुरबाजारला शाळेत टाकले पण त्यांची खोडकर वृत्ती त्यामुळे त्यांची पाठशाळा ही निसर्ग आणि प्रभू चिंतन म्हणजे अभ्यास, भारतीयवा संगीताचे चांगले जाणकार होते. त्यांचे जवळून माणिक रागीतकला

गावात कोणी साधू व कीर्तनकार आला तर माणिकवास आनंद होत असे. संत सहवास व भजन-कीर्तन कार आवडत असे. तुजविण जीव ना कठे प्रभू दर्शन देसी कोठे? ही आतंता भजन कीर्तनामधून लोक उदून. माणिक मात्र बसलाच राहायचा त्यामुळे त्यांच्या कृतीला पाहून लोक मुख, वेडा व अज्ञानी म्हणून लागले. गात भजनसुद्धा म्हणु देत नव्हते आणि बसायला जागाही देत नव्हते. जिथे लोक चपला जोडे काढतात तेकाणी ते बसायचे.

धावोनिया जाई देसाया कीर्तना। बसू दे ना कोणी लोकांमध्ये ।।

तुकडयादास म्हणे मी वैसी कॅचणी। लोकाच्या वाहणी पडती जेथे ।।

जातीयतेचा त्रास मोठया प्रमाणात त्यांना झाला असे अनेक अपमानाचे प्रसंग त्यांच्या वाटयाला आले. आई विलाना वाटायचे याला भूत बाधा झाली असावी. मात्रिकाकडून गेडे दोरे दिले. पण ज्या विचाराने अनेक विकृतांची निघाली त्याला भूत कसी लागणार. महाराजाची वैज्ञानिक दृष्टी होती. म्हणून एक दिवस मंजुळा माताने घरात पेलभर देव जमा केले व त्यांची ती पुजा करायची आपल्या मुलाला गरम गरम जेवायला भेटावे याकरीता ती माणिक पुन्या करायला लागले. माणिकला वाटते एक एक देव अलग अलग घुण्यापेक्षा हयाला बादलीत टाकावे व वेहिरीत बुडवून त्याची आंधोळ करून दिली. एक देव कमी झाल्याने मंजुळा माता असख्य झाली. त्यांनी तिचा देव विहिरीतून काढून दिला वडील गेल्यानंतर ते आईसोबत वरखेडला आले. गावासाभोवती जंगल एकांत, नदी निसर्गरम्य वातावरणात फिरू लागले.

आमुचा अभ्यास राहातसे पुढे। तेणे कोणी पाडे न लागती

शिक्षकांचा लोभ वाढला आणिक। मन हे निरांक झाले तेव्हा।

ही शाळा व शिक्षणाची थोडक्यात कहाणी ती प्रत्येक गावातच आली. चौथा वर्ग पूर्ण केला व शेवटपर्यंत मी दोनच वर्ग शिकलो हेच सांगायचे.

सद्गुरुने मज तुकडया संबोधिले। तेची मिरविले नाव लोकी।

तुकडया तुकडे को गा, काल यह भिभाई ही उदात्त नम्र व सावित्य भावना हा सर्व समर्थांच्या कृपाप्रसादाचा आविष्कार होय. मंजुळामातेने कष्टाचा डोंगर उपसला व प्रपंच साजरा केला. बंधु गोविंदराव यांच्या प्रपंचाला हातभार लावला. माणिक म्हणजे तिचा आत्मा. महाराज रत्न होते पण ते रत्न सांभाळण्याचे काम एका चिंधीनेच केले. म्हणून त्या चिंधीचे मूल्य तिजोरीपेक्षा कमी नाही.

वयाचे चौदाव्या वर्षी तुकडयाने रामटेककडे मोर्चा वळवला. एकांताचा अनुभव घेणे सुरु झाले. नारायण टेकडीवर वास्तव्य होते. गायवर, कपूरबावडी, नागार्जून श्रीशंभू शिखार, अंबाळा धुर्मेश्वर कालीदास स्थळ याच वेळेस त्यांना श्री सीतारामदास महाराज यांची भेट झाली व ते म्हणाले किधर हो भगवान? त्यावर तुकडया म्हणजे कुछ साधना करने के लिए आया हू।